

روش‌شناسی تحلیل و طبقه‌بندی بناهای عمومی معماری معاصر ایران از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش.

ناصر ثبات ثانی*^۱

۱۴۰۱/۰۴/۱۴

تاریخ دریافت مقاله:

۱۴۰۱/۱۰/۰۵

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

بیان مسأله: معماری معاصر ایران از موضوعاتی است که کمتر به‌صورت دقیق و تحلیلی موردبررسی قرار گرفته است و جایگاه خالی آن در دانش معماری ایران به‌خوبی قابل‌مشاهده است. با نگاهی به این نوع معماری و بررسی آثار شاخص این دوران، به وجود عناصر و مؤلفه‌های مشترکی دست می‌یابیم که نشان از جریان ویژه دارد. جریانی خاص در تاریخ معماری ایران که از هرگونه رویکرد وابسته به معماری غرب مستقل است. **سؤال تحقیق:** سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: چگونه می‌توان بناهای عمومی معماری معاصر ایران را در سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش. طبقه‌بندی کرد؟ معماری بناهای عمومی ایران باید دارای چه شاخصه‌ها و الگوهای معماری برای طبقه‌بندی باشند؟ چه گرایش‌ها و سبک‌هایی، عمده معماری سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. را شامل می‌شود؟

اهداف تحقیق: هدف این پژوهش نگاهی جامع بر بناهای عمومی معماری معاصر ایران در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش. بوده تا علاوه بر یافتن الگو و شاخصه‌های معماری این دوران، به شناخت و پردازش اندیشه‌های معماران آن‌ها و درنهایت در راستای ارائه‌ی روش طبقه‌بندی بدیعی از این آثار در پاسخ به این پرسش اصلی بپردازد که چگونه می‌توان از لحاظ شاخصه‌ها و الگوهای معماری ایران و کاربست گرایش‌های مختلف، بناهای عمومی معماری معاصر ایران بین سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ را طبقه‌بندی کرد؟ تحقیق با این فرضیه که با کاربست مؤلفه‌هایی اعم از شاخصه‌های بارز معماری و همچنین سبک و گرایش‌های فکری حاکم به طبقه‌بندی بناهای عمومی ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۷۵ دست یابد.

روش تحقیق: بر این اساس در این مقاله که از نوع کیفی و کاربردی است داده‌ها بر پایه‌ی مشاهدات میدانی و شیوه اسنادی و تحلیل محتوایی گردآوری شده و پس از سازماندهی داده‌ها، در مرحله ارزیابی توصیف، تحلیل و سنجش داده انجام گرفته و اطلاعات حاصل از آن‌ها در قالب جداول توصیفی و تصویری تنظیم و از طریق استدلال منطقی یافته‌های پژوهش به‌دست‌آمده است.

مهم‌ترین یافته‌ها و نتیجه‌گیری تحقیق: با استناد به یافته‌های این تحقیق می‌توان گرایش کلی معماری بناهای عمومی معاصر ایران را شناسایی و آن‌ها را در سه دسته عمده: ۱- معماری مدرن ایرانی ۲- معماری سبک بین‌الملل ۳- معماری بوم‌گرای ایرانی، طبقه‌بندی کرد.

کلمات کلیدی: روش طبقه‌بندی، بناهای عمومی، معماری مدرن ایرانی، سبک بین‌الملل و معماری بوم‌گرای ایرانی

*^۱ استادیار معماری، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، (نویسنده مسئول)، ایمیل: n.sabatsani@urmia.ac.ir

۱- مقدمه

مقاله حاضر درصدد تحقیق درباره دوره بسیار مهمی از معماری ایران مابین سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۲۰ می‌باشد. بدیهی است این موضوع با بررسی بنیادهای معماری این دوره و تأثیر ورود تکنولوژی نو بر طراحی و ساخت آثار بناهای عمومی، مورد بررسی قرار خواهد داد. با ورود عناصر معماری مدرن به معماری ایران، می‌توان تغییرات وسیعی در معماری بناهای عمومی این دوره مشاهده نمود. این تغییرات تدریجی بوده و ریشه‌های آن به اواخر دوره قاجار بازمی‌گردد. با پیروزی انقلاب مشروطه، تحول عظیمی در جامعه‌ی ایران به وقوع پیوست. در این زمان سیاستمداران تحصیل‌کرده و آشنا به تکنولوژی کشورهای صنعتی روی کارآمدند و کوشیدند برخی از مظاهر تمدن صنعتی غرب را وارد ایران نمایند (آبراهامیان، ۱۳۷۷). این اتفاق را می‌توان یکی از نقاط شروع تحول در روند زندگی ایرانیان دانست. در دوره پهلوی اول گرایش حکومت به زندگی صنعتی غربی و تفکر گسستن از گذشته و مدرن‌گرایی شتاب افزون‌تری به خود گرفت. به‌طوری‌که معماری نیز از آن متأثر گشت. در ادامه، معماری دوره با سبکی خاص پا به عرصه نهاد (اعتصام، ۱۳۷۴). از اواخر دهه ۳۰ به بعد آثار شاخصی از بناهای عمومی، دولتی و شخصی توسط معماران خارجی، معماران بازگشته از غرب و معماران فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌های ایران که معماران آکادمیک خوانده می‌شوند، پدید آمد و سبک معماری بناهای عمومی و معماری شهر تهران را تغییر داد (آیت الهی، ۱۳۸۴). به‌موجب رویدادهای مربوط به افزایش قیمت نفت و ازدیاد درآمد ملی در این دوره تاریخی، معماری و شهرسازی اهمیت ویژه‌ای یافت. تحولات فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و جریان‌های جهانی معماری در این دوره در کنار ریشه‌های تاریخی معماری ایران شتاب رشد اقتصادی و تأثیر عوامل فرهنگ غربی بر جامعه ایرانی، نیاز به ساخت‌وساز دولتی و بخش خصوصی را افزایش داد و به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری مؤلفه‌های معماری دوران مدرن نقش مؤثری ایفا کرد (اعتصام، ۱۳۸۸). با این فرض که با اعمال مؤلفه‌هایی اعم از شاخصه‌های بارز معماری و همچنین سبک و

گرایش‌های فکری حاکم به طبقه‌بندی بناهای عمومی دهه ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۷۵ دست یابد. در این راستا مسئله اصلی این تحقیق یافتن الگوی مناسب و طرح شاخصه‌های معماری این دوران است تا به فهم و تفسیر تفکرات معمارانه، گونه‌های تحلیلی و پردازش در آن‌ها بپردازد و در نهایت گام مؤثری در روش طبقه‌بندی جدید از بناهای عمومی این دوره بردارد. همچنین به سؤال اصلی این پژوهش که چگونه می‌شود از نظر شاخصه‌ها و الگوهای معماری ایران و اعمال گرایش‌های گوناگون بناهای عمومی ایران را بین سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ را طبقه‌بندی کرد؟ جواب داد. اگرچه از نخستین گرایش‌های معطوف به مطالعه درزمینه‌ی معماری دوره ۱۳۵۷-۱۳۲۰ ه.ش. در ایران بیش از چند دهه می‌گذرد، اما در واقع هنوز یک تاریخ‌نامه مدون و متکی بر روش‌های علمی-تاریخ‌نگاری درباره این دوره در دست نیست تا بتوان آن را به‌عنوان سند و مرجع معتبر معماری معاصر در نظر گرفت. با توجه به این فقدان، مقاله حاضر به معماری معاصر ایران، به‌طور خاص بین سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۲۰ ه.ش؛ و به‌طور مشخص بناهای عمومی که بتوانند دیگر بناهای این دوره را نمایندگی کنند توجه می‌کند. انتخاب این آثار بر مبنای آرا و صاحب‌نظران معماری ایران انجام گرفته است. مسئله اصلی این تحقیق یافتن الگوی مناسب و طرح شاخصه‌های معماری این دوران است تا به فهم و تفسیر تفکرات معمارانه، گونه‌های تحلیلی و پردازش در آن‌ها بپردازد و در نهایت گام مؤثری در روش طبقه‌بندی جدید از بناهای عمومی این دوره بردارد. فقدان تحقیقات کافی در زمینه آثار شاخص معماری بناهای عمومی در دوره معاصر باعث شده که صاحب‌نظران درباره الگو قرار دادن شاخص‌ها بر دیگر آثار نتوانند متفق‌القول باشند. معماری دارای هویتی است که بیانگر هویت فرهنگی پدیدآورنده‌ی آن است. لذا معماری در وهله‌ی اول، بیانگر ارزش‌های حاکم بر جامعه و در وهله‌ی دوم مبین ارزش‌هایی است که جامعه به آن تمایل دارد (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۷). بنابراین ناگفته پیداست که شناخت بناهای ساخته‌شده در این دوره که هم‌زمان با نهضت مدرنیسم در ایران و جهان است، بدون دریافت ریشه‌های آن میسر نخواهد

بود؛ اما به علت مجال اندک این مقاله، نویسنده فرض را بر این گرفته که مخاطبان این مقاله آگاهی کافی نسبت به ریشه‌های این موضوع که شامل تحولات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دوره است را داشته باشند. طبق بررسی‌های به‌عمل‌آمده چنین برمی‌آید که دوران مفید ساخت‌وساز در آن سال‌ها کمتر از سه دهه بوده است، بنابراین انطباق دوره معماری با دوره سیاسی بیش‌تر یک تفکیک اعتباری می‌باشد. با رجوع به آثار شاخص این دوران و ارزیابی آن‌ها شاهد گرایش‌های گوناگون در مقاطع مختلف بودیم. برای مثال، در مقاطع آغازین گرایش شدید به تاریخ وجود داشته که به تدریج در مقاطع بعدی کم‌رنگ‌تر گردیده است. آنچه از آثار معماری مدرن در ایران برمی‌آید این است که تحول سبکی در چارچوب معماری مدرن با توجه به ویژگی‌های معماری تاریخی و بومی ایران صورت گرفته است؛ اما از هنگام تسلط این سبک هیچ‌گونه نشانه‌ای از خلق سبک معماری ایرانی در قالب معماری مدرن به وقوع نپیوسته است (بانی‌مسعود، ۱۳۸۸). با تمام این اوصاف، این دوره شاهد دو گروه از معمارانی است که سیمای معماری معاصر ایران بخصوص تهران را تغییر دادند. گروه اول معمارانی هستند که از آموزه‌های معماری مدرن استفاده می‌کنند و ساختمان‌ها را با اصول برآمده از این جریان طراحی می‌کنند و می‌سازند. گروه دوم این معماران، علاقه‌مند به رجوع به گذشته و استفاده از معماری سنتی ایران بودند. بررسی آثار مطابق با کلیدواژه‌های ارائه‌شده با معرفی کارشناسانه بناها می‌تواند در تبیین ابعاد مختلف معماری این دوره کارآمد باشد. همچنین از این طریق می‌توان آگاهی بیشتری نسبت به ریشه تغییرات در نوع سبک معماری به دست آورد. با استفاده از مطالعات و جمع‌بندی نظرات معماران آکادمیک و کسانی که در امر ساخت‌وساز آن دوره نقش تأثیرگذاری داشتند و با بررسی نشانه‌ها و الگوهای این بناها و قرار دادن آن‌ها کنار هم در جداول مختلف طراحی‌شده برای تفکیک و تشابه آن‌ها می‌توان به یک طبقه‌بندی اصولی و منطقی دست‌یافت.

۲- پرسش تحقیق

۲-۱- چگونه می‌توان بناهای عمومی معماری معاصر ایران را در سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۲۰ ه.ش. طبقه‌بندی کرد؟

۳- فرضیه تحقیق

تحقیق با این فرضیه که با کاربریست مؤلفه‌هایی اعم از شاخصه‌های بارز معماری و همچنین سبک و گرایش‌های فکری حاکم به طبقه‌بندی بناهای عمومی ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۷۵ دست‌یابد، انجام شده است.

۴- پیشینه تحقیق

صاحب‌نظران با روش‌های مختلف، تحقیق در مورد معماری معاصر ایران را انجام داده‌اند، اما مطالعات زیادی در مورد طبقه‌بندی بناهای این دوره صورت نپذیرفته است. سرآغاز این‌گونه مطالعات به نشریاتی که برای اولین بار در ایران توسط معمارانی همچون مرحوم ایرج مشیری، وارطان هوانسیان و دیگر افراد به چاپ رسید برمی‌گردد. این‌گونه مقالات بیشتر از مواضع انتقادی و ساخت‌وسازهای کشور به بررسی معماری معاصر پرداخته‌اند. اولین کتاب چاپ‌شده در این مورد به نام «معماری عصر پهلوی» متعلق به «رجبی» است (رجبی، ۱۳۵۵). وی در بررسی خود، سبک‌شناسی معماری معاصر ایران را به سه دسته معماری دولتی، معماری قشر برخوردار و معماری بخش خصوصی (بنا به گفته ایشان بی‌دولتان) تقسیم‌بندی کرده است (رجبی، ۱۳۵۵). رجبی بیشتر رسالت پیوند زدن معماری گذشته ایران با دوران پهلوی و تذکر تکرار تاریخ را در این دوران بر عهده دارد. این کتاب طبقه‌بندی سبک معماری معاصر ایران را به دو گونه‌ی رضاشاهی و عصر پهلوی دوم ارزیابی کرده است. اولی با پیوند عناصر معماری باستانی به وجود آمده و دیگری بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف در ادبیات معماری غرب به نام معماری مدرن غرب و در آخر معماری ایرانی-اسلامی شکل‌دهنده این دوره نام‌گرفته است.

«مینا معرفت» از دیگر پژوهشگران این عرصه بوده که با داشتن چندین مقاله و سخنرانی در مجامع بین‌المللی تحقیق دکترای خود را در مورد معماری معاصر ایران نوشته است. چنانچه اسکندر مختاری طالقانی در کتاب میراث معماری مدرن ایران در این مورد این‌گونه بیان می‌کند «گرچه تألیفات مینا معرفت بیشتر روایتگری تاریخی است تا تحلیل و سبک‌شناسی آثار، ولی توجه او

به اعتبار فضاهای ساخته‌شده معماری مدرن در ایران و گام نهادن در راه تحقیق و مستندنگاری و معرفی این آثار او را در مرتبه پیشگامان توجه به معماری مدرن در ایران قرار داده است. معرفت در نگاشته‌های خود از طبقه‌بندی سبکی معماری مدرن پرهیز و بیشتر به معرفی آثار معماری و معماران سازنده آن بسنده کرده است؛ اما در خلال معرفی پیشکسوتان معماری مدرن، به سبک‌های مورد نظر آنان نیز توجه نشان داده است» (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰: ۲۴۰). ساختمان‌های حفاظت‌شده در بافت‌های ذی‌ارزش شهر تهران (کاری از مهندسان مشاور آتک برای ساماندهی شهر تهران در ۱۳۶۷). اولین تحقیقی که بناهای تاریخی شهر تهران را از نظر طبقه‌بندی سبکی موردبررسی قرار داده که بخش اعظم بناهای آن مربوط به دوران معماری مدرن و دوران معاصر است؛ اما این بیانیه به علت عدم استدلال و تحلیل درباره چگونگی طبقه‌بندی سبکی آثار دوران معاصر آن را از دیگر پژوهش‌های موجود متمایز می‌کند (همان: ۲۴۱). ریشه‌یابی و طبقه‌بندی آثار معماری معاصر این دوران را می‌توان حاصل تحقیقات و نظریات ناصر پاک-دامن در دو شماره کتاب تهران تحت عنوان «نگاهی به گرایش‌های معماری در تهران» دانست. روش این محقق از آن نظر با اهمیت تلقی می‌شود که او موفق شده یک مقایسه تطبیقی آثار شاخص معماری مدرن ایران را با غرب انجام بدهد. پس واضح است که طبقه‌بندی سبکی دوران مدرن در غرب دارای دستور زبان خاصی است؛ بنابراین مصادیق ایرانی این دوره نیز به تبع آن می‌تواند دارای جایگاه مهم و قابل استناد علمی باشد. در این روش ناصر پاک‌دامن معماری معاصر ایران را بر اساس حکومت پادشاهان و اتفاقات سیاسی رخ داده در جامعه ایران تقسیم‌بندی کرده است؛ بنابراین معماری معاصر ایران به چهار دوره ۱- دوران قاجار ۲- پهلوی اول ۳- پهلوی دوم ۴- بعد از انقلاب اسلامی، تقسیم‌شده است، این محقق به هرکدام از این دوران ریز تقسیم‌بندی خاص خود را داده است. البته پژوهشگرانی هستند که نکات و تردیدهایی را نسبت به این روش طبقه‌بندی سبکی داشته باشند، اما استمرار و تجدیدنظر در این روش توسط دیگر محققان می‌تواند، سندی قابل اعتمادی به دست دهد (همان: ۲۴۲). مسعود ناری قمی، در مقاله-

ای در نشریه مطالعات معماری ایران (۱۳۹۴)، نقدی بر پژوهش‌های تفسیری-تاریخی در خصوص معماری معاصر ایران ارائه نموده است؛ نمونه موردی او: معماری دوره‌ی پهلوی اول بررسی نقادانه در راستای بهسازی نگاه تحلیلی به معماری تاریخی ایران، به تحلیل ویژگی‌های شکلی و محتوایی آن پرداخته که در انتها راهکاری برای بهبود پژوهش تفسیری تاریخی در این حوزه ارائه شده است. محمدجواد مهدوی نژاد و پریناز منصوری مجومرد (۱۳۹۴)، در مقاله تحت عنوان «ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران» ۶۰ نمونه از بناهای ثبت‌شده از دوران قاجار به صورت تصادفی انتخاب و توسط گروهی از متخصصان معماری معاصر ایران، مورد ارزیابی قرار داده‌اند. دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد که هراندازه از ورود جریان‌های نوگرا می‌گذرد، عمق تأثیر این جریان‌ها در معماری معاصر ایران بیشتر می‌شود. شرح جریان‌های فکری معماری و شهرسازی با تأکید بر دوره زمانی ۱۳۵۷-۱۳۸۳ بوده و این کتاب سعی در جست‌وجوی آثار دوره ۱۳۵۷-۱۳۸۳ صورت داده و برحسب دوران زمان‌های تاریخی دسته‌بندی‌های جداگانه دارد. تمرکز کتاب دوران معاصر ایران، این دوران را برحسب زمان‌های تاریخی دسته‌بندی کرده است (حبیبی، ۱۳۵۷: ۶۳-۴۹). اما طبقه‌بندی سبکی در این کتاب به چهار دسته تقسیم‌شده: ۱- معماری مبین بر ادامه سبک تهران در دوره قاجار ۲- معماری ملی ۳- معماری سبک بین‌المللی ۴- معماری سبک کلاسیک اروپا. ازجمله اسناد منتشرشده در این باره کتابی است از اسکندر مختاری طالقانی با عنوان «میراث معماری مدرن ایران» با بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران ۱۲۹۹ تا ۱۳۵۷ و مقایسه آن با کشورهای اروپایی، بررسی معماری ایران و ظهور مدرنیسم در جهان و ایران است. تأسیس دانشگاه‌های معماری در ایران و بازگشت فارغ‌التحصیلان معماری ایرانی از فرنگ و تأثیر آن‌ها در معماری ایران و نتیجه‌گیری اینکه چطور باید این معماری را زنده نگاه داشت ازجمله مواردی است که این تحقیق به آن اشاره می‌کند (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰: ۲۵۱). گویا نویسندگان با آشنایی کاملی که به بیشتر روش‌های مختلف بیان شده دارد، دوره معماری مدرن ایران را به چهار دوره متمایز ۱- دوران قبل از مدرن ۲- دوران

آغاز مدرن ۳- دوران مدرن ۴- دوران مدرن متأخر، دسته‌بندی کرده است.

ناصر ثبات ثانی در کتاب تحت عنوان «بازشناسی معماری دوره ۱۳۲۵۷-۱۳۲۰ در بناهای عمومی» هفت اثر معماری معاصر ایران را جداگانه مورد نقد و تحلیل قرار داده و در پایان هر مقاله نتیجه‌گیری مربوطه را آورده است. در این راستا مؤلف اشتراکات و افتراقات هفت اثر که متوجه خود آثار پرداخته شده است، از ۷ اثر مطالعه شده ۳ اثر مربوط به عملکرد اداری، ۲ اثر یادمانی و ۲ اثر دیگر فرهنگی بوده است (ثبات ثانی، ۱۳۹۶).

گرچه تألیفات مرور شده بیشتر همانند تقسیم‌بندی کشورهای غربی است؛ اما در ایران روایتگر تقسیم‌بندی دوره‌های سیاسی است تا تحلیل و سبک‌شناسی آثار، لیکن این‌گونه اسناد می‌توانند محققین را در جهت راهنمایی برای تشخیص دقیق‌تر روش طبقه‌بندی بناها یاری رسانند.

۵- روش تحقیق

۵-۱- گام اول تحقیق

روش تحقیق به گونه تحلیلی و توصیفی می‌باشد. نقطه آغاز این تحقیق، احصای نظریه‌های پایه در زمینه فهم وجوه متنوع مربوط به رویکرد معماری دوره ۱۳۵۷-۱۳۲۰ ه.ش. بوده است. بررسی منابع مکتوب در حوزه‌های مختلف، مشورت با متخصصین در حوزه‌های: سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، معماری معاصر، تاریخ معماری مدرن، تاریخ هنر مدرن، فلسفه، تحقیق‌های مرتبط با موضوع مطالعه و تعدادی از متون مربوطه مورد بررسی قرار گرفته است. در آغاز برای جمع‌آوری مصادیق، لیست اولیه بالغ بر ۱۴۸ اثر معماری معاصر تهیه شد. از میان این فهرست برخی از آثار که دارای مشخصه‌های سبکی منطبق بر ویژگی‌های معماری مدرن یا معماری سنتی در ایران بودند؛ انتخاب، سپس به تعدادی از اساتید صاحب‌نظر معماری و معمارانی که در این دوره فعالیت کرده و آثار ماندگاری را از خود بجا گذاشتند جهت اعلام نظر مبنی بر میزان تأثیرپذیری این آثار، فرستاده شد. با این روش ملاک سنجش مناسبی برای بازشناسی معماری ۱۳۵۷-۱۳۲۰ ه.ش. در بناهای عمومی به دست آمد؛ بنابراین ملاک‌های گزینش صاحب‌نظران عبارت‌اند از: ۱- معماران شناخته‌شده و

فعال در این عرصه که یا صاحب اثری یا در خلق آثار این دوره، نقش بسزایی بر عهده داشته‌اند. ۲- از نظرات پژوهشگران برجسته داخل و خارج از کشور، سرکار خانم مینا معرفت و آقایان حسین شیخ زین‌الدین، علی‌اکبر صارمی، ایرج کلانتری، محسن میرحیدر، بهروز احمدی، ایرج اعتصام، اسکندر مختاری طالقانی، بیژن شافعی و ... بهره گرفته شده است. در مرحله مقدماتی برای تجدید خاطرۀ معماران و پژوهشگران از خود اثر، جدولی طراحی شد که اطلاعاتی شامل تصویر بنا، نام معمار و ... ارائه شده است. هدف از طراحی جدول فوق ارزیابی میزان اثرگذاری و وابستگی سبکی آثار و شاید پیامد نتایج به‌دست‌آمده از این جدول بتواند یک اجماع فکری را بین معماران و پژوهشگران ایجاد نماید. طبیعتاً همان‌گونه که اشاره شد، تمام مصادیق گردآورده شده در بانک جامع اطلاعاتی تحقیق را نمی‌توان مورد تجزیه و تحلیل قرارداد؛ بلکه به‌منظور رسیدن به نتیجه بهتر می‌بایست با توجه به ملاک‌های استخراج‌شده نمونه‌های محدودتری را انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرارداد. تعدادی از این ملاک‌های نقد و ارزیابی پژوهش حاضر عبارت‌اند از: ۱- معمار بنا و زمینه‌های فکری او ۲- بنا با مصارف عمومی ۳- ریشه‌های بنا از نظر سبکی ۴- نوع کاربری بناها ۵- تأثیر تکنولوژی در بنا و غیره.

۵-۲- گام دوم، ملاک‌های کلی گزینش آثار

در این مرحله موضوع به چهار بخش به شرح ذیل تقسیم می‌شود:

الف) معمارانی که در اواخر پهلوی اول و در طول دوره ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. منشأ اثر بوده‌اند.

ب) مهندسین مشاور شناخته‌شده در این دوره

ج) افرادی که می‌توانند به امر پژوهش کمک کنند

د) منابع کتابخانه‌ای

گروه الف: معماران

۱- آندره گدار، ماکسیم سیر و غیره.

۲- وارطان هوانسیان، پل آبکار و غیره.

۳- محسن فروغی، حیدر غیائی، هوشنگ سیحون، عبدالعزیز فرمانفرمایان، اوژن آفتاندلیانس

۴- ناصر سردار افخمی، شریعت زاده

۵- نادر اردلان، حسن امانت، کامران طباطبایی دیبا، محمدمین میرفندرسکی

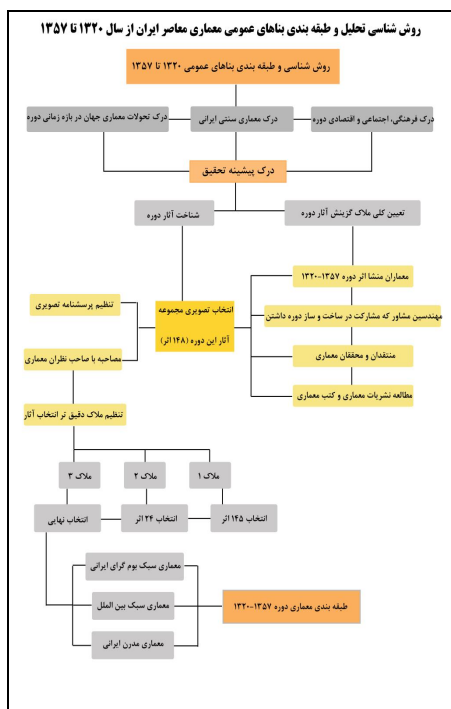
گروه ب: مهندسين مشاور معروف دوران موردتحقيق
 ۱- عبدالعزيز فرمانفرمايان و همكاران (فرمانفرمايان، نادر اردلان، يحيى فيوضى و ...)
 ۲- مهندسين مشاور مدام (محامرى و دانا)
 ۳- مهندسين مشاور ناسكو
 ۴- مهندسين مشاور بنيان
 ۵- مهندسين مشاور گروه ۴ (افشار قاسملو، توسركانى)
 ۶- مهندسين مشاور گروه (شهسوار و اشراق)
 ۷- مهندسين مشاور ماندالا (اردلان، فيوضى، هوشنگ جاهد)
 گروه ج:
 ۱- تمام كسانى كه در بخش نخست به آنها اشاره شد و در قيد حيات هستند.
 ۲- ناصر شهسوارى
 ۳- حسين شيخ زين الدين (ايرج كلانترى و افشار باوند)
 ۴- كامران صفامنش
 ۵- حميد نوركيانى
 ۶- يحيى فيوضى
 ۷- زكائى در مهندسين مشاور پل مير، سردار افخمى
 ۸- سركار خانم فتانه نراقى / مرحوم محمدمامين ميرفندرسكى
 ۹- محسن ميرحيدر، مرحوم شريعت‌زاده، نعمت منقح و محمد تهرانى
 ۱۰- ميرحسين موسوى
 ۱۱- گروه مهندس شافعى و همكاران
 در آغاز براى پيشبرد اهداف تحقيق، بايد كلييه ساختمان-هاى عمومى كه شامل طيف وسيعى از بناهاى عمومى و دولتى است، شناسايى مى‌شود. در اين راستا محقق به روش‌شناسى تحليلى و طبقه‌بندى آثار دوره بين سال‌هاى ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ از موضوعاتى است كه كمتر به صورت دقيق و تحليلى به آن پرداخته شده است و به نظر محقق جايگاه خالى آن در دانش معمارى ايران به‌خوبى قابل‌مشاهده است. لازمه اين روش‌شناسى تحليلى اين است كه محقق آثارى را انتخاب نمايد كه نماينده بيشتر باشند تا آن‌ها را به‌صورت سيستماتيك و روشمند در يك يا چند گاه‌شمار تنظيم كرد، شايد بتوان گفت نتيجه‌اى بهتر حاصل شود. نويسنده وجوهى را انتخاب کرده كه تا حدودى جامع‌ومانع باشد تا بتوان با تصور

مطالعه آثارى مى‌پردازد كه نماينده نحله‌هاى معمارى اين دوره هستند و توسط معماران مطرح در اين حوزه، طراحى و ساخته شده‌اند. هم‌چنين ديگر صاحب‌نظران نيز اين مصاديق را نمونه معمارى اين دوران معرفى کرده باشند؛ بنابر اين بررسى اين نمونه‌ها، آثار را در جايگاه قابل‌قبول‌ترى در بين جامعه معماران ايران قرار خواهد داد. ملاك‌هاى كليى براى شناسايى آثار در مرحله اول:
 ۱- قرارگيرى در بازه زمانى ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش. ۲- تعداد زيادى از آثار را شامل باشد. ۳- انواع کاربرى‌هاى عمومى را در برگيرد (مدرسه، سينما، ادارى و غيره) ۴- تکنولوژى‌هاى مدرن مانند به‌كارگيرى بتن، سازه پيش-ساخته، فولاد، شيشه و ... باشد ۵- حتى‌المقدور از لحاظ فرم كليى متفاوت باشد ۶- از لحاظ جنبه‌هاى زيباشناسى در معمارى مدرن، زيبا و متنوع باشد و بهره‌مند از ويژگى‌هاى مانند تعادل، هماهنگى، نظم و تناسب باشند. ۷- آثار برحسب فرم، سلامت و اسير نشدن به مقتضيات باشد يعنى آثار منتخب از پايدارى مناسبى برخوردار باشند. ۸- حتى‌الامكان نمونه‌كارهاى معماران اين دوره در خارج از تهران هم در اين انتخاب وجود داشته باشد. ۹- مدارك كافى تصويرى و متون نقد حساب‌شده در مورد آن‌ها وجود داشته باشد. در اين مرحله از تحقيق بيش از ۱۴۸ اثر شناسايى و جمع‌آورى شده و محقق منكر آن نيست كه اين آثار شايد بيش‌تر از اين تعداد هم باشند. ليكن انتخاب آثار با نظر صاحب‌نظران انجام شده است. اين انتخاب در سه مرحله متفاوت صورت پذيرفته است.

۶- مبانى نظرى

مجموعه آثار اين دوره باشند، مجموعه تمامى اين دوران را پوشش داده، تقريباً تمامى گروه‌هاى سبكى اين دوران را در برگيرند، آثار معماران فارغ‌التحصيل خارج و داخل در درون اين انتخاب ديده شوند، بناها از نظر زيباشناسى معمارى، تکنولوژى نوين ساخت اين دوران و ... در آن‌ها وجود داشته باشند. اگر در اول كار هرچقدر نمونه‌ها روشن به نتيجه مقبولى رسيد. درك پيشينه تحقيق روش‌شناسى تحليلى و طبقه‌بندى بناهاى عمومى معماری معاصر ایران از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ شامل درك فرهنگى، اجتماعى و اقتصادى، درك معماری سنتى

طبقه‌بندی‌شده است. ساختمان‌ها و بناهای ساخته‌شده در حقیقت نشان‌دهنده معماری و اندیشه معمار در چگونگی خلق آن اثر است. از این‌رو برای مطالعه دقیق و روشکافانه آثار معماری در یک دوره خاص، به‌طور کلی، باید بتوان اثری را انتخاب نمود که با رعایت اصول زیبایی‌شناسی معماری مدرن معاصر (دوره موردپژوهش) از کیفیت بالایی نیز برخوردار باشد.

دوم یک پرسشنامه تصویری آثار همراه با سال ساخت آثار، عکس بناها بر اساس نوع عملکرد، معمار اثر، محل احداث آثار، میزان تأثیرگذاری آثار برحسب (بسیار زیاد، زیاد، متوسط و کم)، سبک اثر، توضیحات، گردآوری و تنظیم شد و جهت پاسخ‌گویی به صاحب‌نظران ارسال گردید (جدول ۲).

ایرانی، درک تحولات معماری جهان در بازه زمانی این دوره می‌باشد. گاه‌شمار برای شناخت بناهای عمومی معماری معاصر ایران از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ که شامل ساختمان‌های اداری، بیمارستانی، سینماها و ... بود در یک فهرست عام همراه با سال ساخت اثر، محل احداث اثر و معمار اثر برای برقراری ارتباط بهتر با خوانندگان، تصویری نیز از خود اثر در موازات با این اطلاعات قرار دادیم. برای تنظیم گاه‌شمار عام آثار با مراجعه به کتب و نشریات معماری آن زمان و مصاحبه با صاحب‌نظران معماری که منتج به استخراج ملاک‌های کلی گزینش آثار گردید و گاه‌شمار ملاک‌های گزینش آثار در سه مرحله انجام گرفته است به‌گونه‌ای که ابتدا با انتخاب تعدادی نمونه اثر به تحلیل و روش‌شناسی می‌پردازیم سپس از تعداد این نمونه‌ها کاسته و محدودتر می‌کنیم. آنگاه همراه با صاحب‌نظران از لیست عام،

آثاری را که ساختمان‌هایی با تیپولوژی و صورت متنوع معماری این دوره بود در یک جدول و با ملاک‌های خاص خود که در این مقاله به‌طور مبسوط به آن‌ها اشاره شده است که مشتمل بر ۹ اثر معماری تنظیم گردید. در آخر این روند پژوهشی، معماری معاصر ایران به سه طبقه مشخص، ۱- معماری سبک بوم‌گرای ایرانی ۲- سبک بین‌الملل ۳- معماری مدرن ایرانی

۷- مطالعات و بررسی‌ها

۷-۱- تنظیم پرسشنامه تصویری و مصاحبه با صاحب‌نظران

در اولین قدم با مراجعه به اسناد و مدارکی مانند مجلات این دوره و کتب معماری معتبر بیش از ۲۰۰ بنای عمومی این دوره در یک گاه‌شمار جمع‌آوری شد. هدف از طراحی گاه‌شمار آثار برقراری ارتباط ملموس محققین با موضوع پژوهش مقاله بوده است؛ اما آثاری که قبل از سال ۱۳۲۰ شروع و در ۱۳۲۰ به اتمام رسیده بودند، به دلیل اینکه در این دوره طراحی و ساخته نشده بودند حذف شده و به ۱۴۸ اثر تقلیل یافت (جدول ۱). در مرحله

۱- محقق سعی نموده است حتی الامکان یک شناسنامه کامل از آثار ارائه دهد. حتی آثاری که در این دوره در مسابقات شرکت داشته اند، اما به سرانجام نرسیده، نیز در این گاه‌شمار یافت می‌شوند. لیکن در تشکیل ۱۴۸ اثر برای قضاوت صاحب‌نظران آنها کنار گذاشته است.

جدول ۱- بخشی از گاه‌شمار عام ۱۴۸ بنا (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	سال ساخت	معمار	تصویر بناها	ردیف	نام اثر	سال ساخت	معمار	تصویر بناها
۱	مهمان پذیر لاله	۲۰	وارطان هوانسیان		۶	هتل فردوسی	۲۰	وارطان هوانسیان	
۲	هتل استقلال	۴۰	فروغی و همکاران		۷	هتل تاکستان	۵۰	منقح و همکاران	
۳	مهمانسرای نائین	۵۰	کیوان خسروانی		۸	جیپ	۲۰	وارطان هوانسیان	
۴	وزارت دارایی	۲۰	رولان مارسل دوپروول		۹	بانک ملی دانشگاه	۴۰	یرون اورتوزون	
۵	بانک ملی شعبه بازار	۲۰	فروغی		۱۰	خانه ایرانی پاریس	۴۰	کلود پاران و همکاران	

جدول ۲- بخشی از پرسشنامه تصویری (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	معمار اثر	تصویر بناها	سال و محل احداث	میزان تأثیرگذاری اثر	بهره معماری	توضیح درباره میزان اثرگذاری
۱	مهمان پذیر لاله	وارتاتن هوانسیان		تهران ۲۴-۱۳۲۰	☐ بسیار زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم		
۲	هتل فردوسی	وارتاتن هوانسیان		تهران ۱۳۲۸	☐ بسیار زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم		
۳	هتل استقلال	فروغی و همکاران		تهران ۴۱-۱۳۳۹	☐ بسیار زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم		مصاحبه با دکتر سیروس باور
۴	هتل هما	؟		تهران دهه ۵۰	☐ بسیار زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم		
۵	هتل بوعلی	کرمعلی و همکاران		همدان ۵۰-۱۳۴۵	☐ بسیار زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم		

در این مرحله برای طرح پرسش و پاسخ پیرامون آثار، نیاز به دیدار حضوری با صاحب‌نظران بیش‌ازپیش احساس می‌شد؛ اما به علت دغدغه‌های شغلی این افراد یا کهولت سن، به‌ناچار برای سرعت بخشیدن به کار، پرسشنامه‌هایی تهیه گردید و در مصاحبه حضوری در اختیار آن‌ها قرار گرفت. این امر موجب شد روند پاسخ-گویی سریع‌تر انجام گیرد.

۲-۷- سؤالات مطرح‌شده

- معماری بناهای عمومی ایران بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. دارای چه ماهیت معمارانه‌ای است؟
- برخی از مهم‌ترین عواملی که بر تحول صورت بناهای (عمومی) معماری در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. در ایران مؤثر بوده‌اند کدام‌اند؟
- برخی از تأثیرات مدرنیسم بر معماری بناهای عمومی در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش. ایران چگونه بوده است؟
- بخشی از نوآوری تکنولوژیک چه تأثیری بر معماری بناهای عمومی این دوره داشته است؟
- نقش معماران ایرانی فارغ‌التحصیل خارج و داخل در احیای معماری مدرن ایران چگونه بود؟

ارزش غالب در میان معماران این دوره چه بوده است
 که به پدید آمدن این آثار انجامیده است؟
 آیا می‌توان تأثیری از مانیفست معماری مدرن را در
 این آثار مشاهده کرد؟

جواب صاحب‌نظران به سؤالات بالا در هم‌خوانی با جدول
 ۳ سبب پیدایش دو جدول مستقل برحسب سال احداث و
 نام معمار طراح گردید؛ اما صورت متمایز این دو جدول
 فقط حذف ستون میزان تأثیرگذار بود (تصویر ۴ و ۵).

جدول ۳- نمونه ای از آثار برحسب سال احداث بنا (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	معمار اثر	تصویر بناها	سال و محل احداث	توضیح درباره میزان اثرگذاری
۱	کاخ دادگستری	گابریل گروگیان		تهران ۱۳۱۵-۱۸	مصاحبه با دکتر سیروس باور
۲	دانشکده حقوق	محسن فروغی		تهران ۱۳۱۷-۱۹	
۳	دایانا سینما	وارطان هوانسیان		تهران ۱۳۲۰-۲۴	سینما سپیده فعلی
۴	دانشکده هنرهای زیبا	یوگیا افتادلیانس		تهران ۱۳۲۰-۲۸	مصاحبه با دکتر سیروس باور
۵	بانک ملی شعبه بازار	فروغی و همکاران		تهران ۱۳۲۴-۲۷	

بناها از میان ۱۴۸ اثر، طبق ملاک‌های گزینش آثار برای هر مرحله جداگانه که در ذیل به صورت مشروح به آن‌ها اشاره رفته است؛ برگزینند. در این بین محقق مصادیقی را انتخاب کرد که اتفاق نظر اکثریت صاحب‌نظران بر آن آثار واقع شده است. افراد خبره با دیدن این جداول

مطالعه دقیق این جداول و مرور جواب به صاحب‌نظران گویی محقق را در موقعیت زمانی ساخت‌وساز بناها قرار می‌داد و نتیجه‌گیری‌های مختلفی بسته به فراخور تحقیق از آن‌ها استماع گردید. قدم بعدی، در سه دوره متناوب از صاحب‌نظران خواسته شده نسبت به انتخاب

به‌عین می‌توانند میزان رجوع معماران این دوره به معماری دوره هخامنشی و در مواقعی به دوره ساسانیان و بعضاً به دوره ایران اسلامی را مورد نقد و ارزیابی قرار دهند. بر این اساس در ۱۴۸ اثر گردآوری شده این دوره

جدول ۴- نمونه ای از آثار برحسب معماری بنا (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	سال احداث	تصویر بناها	معمار اثر	ردیف	نام اثر	سال احداث	تصویر بناها	معمار اثر
۱	هتل استقلال	۴۰		فروغی و همکاران	۸	برج آزادی	۵۰		امانت و همکاران
۲	مهمانسرای نائین	۵۰		کیوان خسروانی	۹	راه آهن مشهد	۴۰		حیدر غیائی
۳	خانه ایرانی پاریس	۴۰		فروغی و همکاران	۱۰	تئاتر شهر	۵۰		سردار افغمی
۴	ساختمان مرکزی نفت	۵۰		فرمانفرمائیان و همکاران	۱۱	دانشکده هنرهای زیبا	۲۰		آفتان‌دیانس
۵	موسسه فرنکلین	۵۰		مهندسین مشاور باوند	۱۲	مدرسه عالی مدیریت	۵۰		مهندسین مشاور فرمانفرمائیان و نادر اردلان
۶	گروه بهشهر	۴۰		مهندسین مشاور فرمانفرمائیان و نادر اردلان	۱۳	آرامگاه بوعلی	۳۰		هوشنگ سیخون
۷	میراث فرهنگی	۵۰		حسین امانت	۱۴	آرامگاه خیام	۴۰		هوشنگ سیخون

۸- یافته‌های تحقیق

۸-۱- ملاک‌های مرحله اول انتخاب آثار

- مربوط به محدوده زمانی ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش. باشند.
- حتی‌المقدور ساختمانی از تمامی سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش. را دارا باشد.

- سبک و سیاق معماری مدرن یا معماری گذشته ایران (دوره پیش از اسلام و دوره اسلامی) یا مابین را داشته باشند.

- حتی‌المقدور انواع کارکردهای ساختمانی (علمی، فرهنگی، تجاری و غیره) را دارا باشند.

- تک ساختمان باشد و هم مجموعه‌ای از ساختمان‌های کوتاه و بلند را در برگیرد. همچنین ساختمان‌های با فضای بسته و فضای باز را نیز شامل شود.

- حتی‌الامکان معماران برشمرده این دوره را تحت - در صورت وجود بناهای باارزش، غیر از شهر تهران، پوشش قرارداد.
شهرهای دیگر هم در این انتخاب وجود داشته باشند
(تصویر ۶).

جدول ۵ انتخاب بخشی از ۴۸ اثر (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	سال احداث	تصویر بناها	معمار اثر	ردیف	نام اثر	سال احداث	تصویر بناها	معمار اثر
۱	دانشگاه صنعتی شریف	۵۰		حسین امانت	۸	بانک تجارت	۵۰		مشاور ویج‌لیتا و حسن پور
۲	آرامگاه وموزه نادر	۳۰		هوشنگ سیحون	۹	راه آهن مشهد	۴۰		حیدر غیائی
۳	موزه هنرهای معاصر	۵۰		مهندسین مشاور داض	۱۰	تئاتر شهر	۵۰		سردار افغمی
۴	سردر دانشگاه تهران	۴۰		کوروش فرازانی	۱۱	مدرسه عالی مدیریت	۵۰		مهندسین مشاور فرمانفرمایان و نادر اردلان
۵	مجتمع امین	۵۰		فیلیپ جانسون و راج راوال	۱۲	آرامگاه بوعلی	۳۰		هوشنگ سیحون
۶	مجموعه ورزشی تختی	۴۰		جهانگیر درویش	۱۳	آرامگاه خيام	۴۰		هوشنگ سیحون
۷	ساختمان مرکزی نفت	۵۰		فرمانفرمایان و همکاران	۱۴	برج آزادی	۵۰		امانت و همکاران

۸-۲- ملاک‌های مرحله دوم انتخاب

آثار

- آثار برحسب فرم، سلامت از عدم وابستگی به مقتضیات خاص برخوردار باشد.
- طرح از نظر زیبایی‌شناختی جایگاه قوی داشته باشد.
- مدارک کافی تصویری و متون نقد حساب‌شده در مورد آن‌ها وجود داشته باشد (جدول ۶).

جدول ۶- نمونه ای از ۲۴ اثر (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر هتل	ردیف	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر سینما
۱	هتل استقلال	تهران ۱۳۳۹-۱۳۴۱	فروغی و همکاران		۱	سینما صحرا (ریولی)	تهران ۱۳۴۱	شریعت زاده و میرحیدر	
۲	متل تاکستان	تاکستان ۱۳۵۵	دفتر امیر نصرت منقح و همکاران		۲	تئاتر شهر	تهران دهه ۵۰	علی سردار افخمی	
۱	بانک سپه	تهران ۱۳۲۹-۱۳۳۲	وارطان هوانسیان		۱	آرامگاه ابو علی سینا	۱۳۳۳-۱۳۳۸ همدان	هوشنگ سیحون	
۲	بانک ملی شعبه دانشگاه	تهران ۱۳۳۹-۱۳۴۲ شعبه دانشگاه	یرون اوتزون		۲	آرامگاه و موزه نادر	۱۳۳۵-۱۳۳۲ مشهد	هوشنگ سیحون	
۳	مجلس سنا	تهران ۱۳۳۴	فروغی		۳	موزه هنر های معاصر	تهران ۱۳۵۵	کامران دیبا	
۴	مجموعه نیاوران	تهران ۱۳۴۹-۱۳۵۸	دیبا و فروغی		۴	سردر دانشگاه	تهران ۱۳۴۳	کوروش فرزانی	
۵	ساختمان مرکزی میراث فرهنگی	تهران ۱۳۵۵-۱۳۵۶	حسین امانت		۵	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر مجتمع مسکونی
۶	بانک سپه	تهران ۱۳۴۵-۱۳۵۰	هوشنگ سیحون		۱	شهرک شوشتر نو	۱۳۵۳-۱۳۵۶ شوشتر	کامران دیبا	

۸-۳- ملاک‌های مرحله سوم انتخاب آثار

در پی درخواست محقق، گزینش نهایی به‌گونه‌ای صورت پذیرفت که صاحب‌نظران در غربال‌گری پایانی خود با ملاک‌های جدید ارائه‌شده آثار کمتر ولی مشمول‌تری را با توجه به مدت‌زمان باقی‌مانده پژوهش، جهت مطالعه انتخاب کردند (جدول ۷).

- آثار شاخص جریان ساز این دوره باشد.
- آثار شاخصی که بتواند نماینده مجموعه‌ای از طرح‌های این دوره باشند.
- طرح از نظر زیبایی‌شناختی جایگاه قوی داشته باشد.
- قابل بررسی در محدوده زمانی تحقیق بوده باشد.

جدول ۷- انتخاب نهایی ۹ اثر (مأخذ: نگارنده)

ردیف	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر	ردیف	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر اداری
۱	ساختمان جیب	تهران ۱۳۲۰	وارطان هوانسیان		۱	آرامگاه ابو علی سینا	۱۳۲۸-۱۳۳۳ همدان	هوشنگ سیحون	
۲	بانک ملی شعبه بازار	تهران ۱۳۲۴-۱۳۲۷	فروغی و همکاران		۲	موزه هنرهای معاصر	تهران ۱۳۵۵	کامران دیبا	
۳	ساختمان مرکزی شرکت ملی نفت	تهران ۱۳۵۴	فرمانفرمائیان و همکاران		۳	برج آزادی	تهران ۱۳۵۰	امانت و همکاران	
۴	ساختمان گروه بهشهر	تهران ۱۳۵۰	نادر اردلان						تصویر مجتمع مسکونی
۱	نام اثر	سال و محل احداث	معمار اثر	تصویر سینما	۱	شهرک شوشتر نو	۱۳۵۳-۱۳۵۶ شوشتر	کامران دیبا	
۱	تئاتر شهر	تهران دهه ۵۰	علی سردار افخمی		-	-	-	-	-

با این یافته‌ها به نظر می‌رسد که بتوان گرایش کلی زمینه‌های معماری معاصر ایران را در این دوره به سه دسته عمده تقسیم‌بندی کرد. ۱- معماری مدرن ایرانی ۲- معماری سبک بین‌الملل ۳- سبک معماری بوم-

صاحب‌نظران با بررسی نهایی لیست ۲۴ اثر و ابراز اینکه انتخاب بسیار دشوار می‌باشد، ۹ اثر را انتخاب کردند. در نهایت هدف از تهیه این جداول درک درست از تحولات و مسیر معماری معاصر در ایران بوده است.

۹- نتیجه تحقیق

ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه فارغ از مباحث محیطی در معماری یک جامعه مستتر است. در طول تاریخ سبک‌های مختلف معماری بر اساس همین ارزش‌ها و هنجارها شکل گرفته و بر ساختمان‌ها و در سطح کلان معماری شهرها اثرگذار بوده‌اند. عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی، فرهنگی و تاریخی در طول زمان در یک جامعه شکل می‌گیرد و سبب ایجاد هنجارها و ارزش‌های یک جامعه می‌گردد. چگونه می‌توان بر لحاظ شاخصه‌ها و الگوهای معماری ایران و کاربست گرایش‌های مختلف بناهای عمومی معماری معاصر ایران بین سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ را طبقه‌بندی کرد؟

روش‌های دیگر تحلیل معماری معاصر ایران که در پیشینه برشمرده شدند در این بازه زمانی سه فاکتور مهم ماهیت آثار، صاحب‌نظران و فضای حاکم بر جامعه را توأمأ کنار هم تحلیل نکرده‌اند. گاهی یکی از مصادیق را در اولویت قرار داده‌اند و در جای دیگر فضای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی موردتوجه خاص قرار گرفته است. به همین دلیل اتفاق نظر مابین متخصصان در این زمینه یافت نمی‌شود و اگر چیزی نیز وجود دارد، بسیار اندک است. همان‌گونه که قبلاً نیز اشاره شده این تحقیق با این فرضیه که چگونه می‌توان با اعمال مؤلفه‌های اعم از شاخصه‌های بارز معماری و همچنین سبک و گرایش‌های فکری حاکم به طبقه‌بندی بناهای عمومی دهه ۲۰ تا سال ۱۳۷۵ دست یابد شروع شده است. در روش ارائه‌شده صاحب‌نظران معماری، با سؤالات و تصاویری روبرو می‌شوند که ضمن دیدن کارنامه معماری این دوره با ارائه‌های مختلف می‌توانند نحوه پیشرفت معماری معاصر و سبک و گرایشات مورد استفاده معمارها را نیز پیش‌رو داشته باشند. بنابراین گاه‌شمارهای تنظیمی نشان می‌دهد که گاه طراحان این آثار سعی دارند تا با استفاده از الگوهای معماری گذشته ایران بناهایی را با شکل‌هایی متفاوت طراحی و اجرا نمایند؛ اما گاهی موفق

گرای ایرانی. معیار این طبقه‌بندی را می‌توان در نحوه انتخاب ملاک‌ها و تغییرات صورت بناها جستجو نمود. در گرایش اول، از آنجاکه طرح معماری از شاخصه‌های معماری مدرن غرب و نحوه به‌کارگیری حجم‌ها، فرم‌ها، پر و خالی‌ها و نوع مصالح الهام گرفته از تأثیر ذهن و تخیلات معمار ایرانی بی‌بهره نیست؛ بنابراین طرح به یک معماری مدرن ایرانی تبدیل شده است. از جمله این طرح‌ها ساختمان سینما صحرا (زیولی سابق اثر یوسف شریعت زاده) است. شاید بتوان معماری سینماها، برخی ساختمان‌های دولتی و بناهای مسکونی شاخص (خانه فرشته اثر دکتر فتانه و محمدمامین میرفندرسکی) این دوران را نیز در این گرایش جای داد. در گرایش دوم، معماری به سبک بین‌الملل، معماران ایرانی از طرح‌هایی استفاده می‌کنند که دارای نمای شیشه‌ای رفیع همراه با سازه بتنی و جزئیات دقیق ساختمانی است و می‌توان مشابه این بنا را در اقصا نقاط جهان مشاهده نمود از نمونه‌های این معماری می‌توان به وزارت کشاورزی، هتل استقلال و ... اشاره نمود. گرایش سوم، معماری بوم‌گرای ایرانی، با تأثیرپذیری از فضای روشنفکری آن دوره به وجود آمد. دلایل محقق بر نام‌گذاری معماری بوم‌گرای ایرانی استفاده از شاخصه‌های معماری بومی ایران مانند درون‌گرایی، حیاط مرکزی، آب‌نما و چیدمان فضاها بر اطراف محورهای اصلی و به خدمت گرفتن تکنولوژی مدرن در این‌گونه معماری است. با اینکه در این گرایش یک نوع معماری با هویت جدید می‌آفرینند لیکن در تلفیق معماری سنتی با نوگرایی بعضی از نکات مهم معماری سنتی پوشیده مانده است. گرچه معماری هر سه گرایش ایرانی بوده اما نحوه نگاه به معماری و طراحی بناها با شیوه‌های مورد اشاره در این دوران از وجه تمایز بین این گرایش‌ها به شمار می‌رود، نمونه موزه هنرهای معاصر و سازمان میراث فرهنگی. شاید این فهرست تداعی‌کننده این نظر در زمان حال نباشد ولی نتیجه‌ای که پژوهشگر در نهایت کار از این جداول استخراج می‌کند ارجمندی آثار را در جریانات فکری و عملی معماری ایران نمایش می‌دهد.

معماران آن‌ها در راستای پیوند میان گذشته و امروز قدم‌هایی برداشته‌اند. مهم‌تر اینکه روند پژوهش به‌کاربرده شده می‌تواند معیارهای قابل‌توجهی برای روش‌شناسایی تحلیلی و طبقه‌بندی آثار معماری معاصر ایران ارائه دهد.

به نظر می‌رسد با توجه به روش‌شناسی تحلیلی و طبقه‌بندی آثار که در این دوره صورت گرفته، بتوان زمینه‌های معماری معاصر ایران را در این دوره در شناسایی و گرایش کلی به سه دسته عمده تقسیم‌بندی کرد. ۱- معماری مدرن ایرانی ۲- معماری سبک بین‌الملل ۳- سبک معماری بوم‌گرای ایرانی. معیار این طبقه‌بندی را می‌توان در نحوه و روند این پژوهش جستجو نمود.

روش‌شناسی تحلیلی و طبقه‌بندی آثار معماری معاصر ایران همراه با تنظیم گاه‌شمار آثار به بیان ویژگی‌های روش‌کد برداری تصویری، تهیه پرسشنامه تصویری و تأثیر آرا صاحب‌نظران در تحلیل پرسشنامه تصویری به‌عنوان روشی عام پرداخته‌شده و گونه‌شناسی موجود که معمولاً منطبق بر دوره‌های حکومتی است بیانگر ویژگی‌های بناها نیست. لذا این روش می‌تواند جایگزین مناسبی مخصوصاً در مورد بناهای دوره معاصر باشد.

۱۰- تشکر و قدردانی

از همکاری و راهنمایی کسانی که در تدوین مقاله نقش داشته‌اند و بخصوص سرکار خانم مهندس سارا ملائی صمیمانه تشکر می‌کنم.

۱۱- پی‌نوشت

موردی از طرف نویسنده مطرح نشده است

۱۲- منابع فارسی و لاتین

- أبراهامیان، پرواند. ۱۳۷۷. ایران بین دو انقلاب. کاظم فیروزمند و حسن شمس‌آوری و محسن مدیرشانه‌چی. تهران: نشر مرکز.

نمی‌شوند تا مناسب‌ترین نمادها را انتخاب و در مکانی درست مورد استفاده قرار دهند، نمونه‌هایی در میان آثار انتخابی وجود دارد که صحت این نظر را نشان دهد. از آن جمله: تئاتر شهر، گروه صنعتی بهشهر، بانک ملی شعبه بازار و غیره را از این دسته برشمرد. از طرف دیگر، با استفاده از گاه‌شمارهای طراحی‌شده متعدد که در دیگر روش‌های تحقیق تا اندازه زیادی کم‌رنگ‌تر دیده می‌شوند، مطالب زیادی را می‌توان یافت تا محققان را در مسیر روش‌شناسی تحلیلی و درست طبقه‌بندی کردن سبکی آثار در آینده قرار دهد. از جمله این موارد نحوه استفاده معماران این دوره از عناصری معماری گذشته ایران همچون بادگیر، نور، اقلیم، تزئینات، تیپولوژی مقبره ایرانی، رواق یا درست کردن سکوی تاریخی ایرانی اشاره کرد. افراد صاحب‌نظر با دیدن این جداول به‌عین می‌توانند میزان رجوع معماران این دوره به معماری دوره هخامنشی و در مواقعی به دوره ساسانیان و بعضاً به دوره ایران اسلامی را مورد نقد و ارزیابی قرار دهند. بر این اساس گاه‌شمار تنظیمی در ۱۴۸ اثر که گردآوری‌شده این دوره مصادیق به دو گروه تقسیم‌بندی می‌شوند: دسته اول به معماری پیش از اسلام نظر می‌کنند و دسته دوم به معماری اسلامی ایران رجوع می‌کنند. مراجعه به معماری دوره پیش از اسلام به علت نبود تحقیقات کافی و دشواری الگو گرفتن صحیح از آن‌ها کم‌تر مورد عنایت معماران این دوره بوده است، اما معماری دوره اسلامی به خاطر تنوع بناها و تحقیقات موثق و فراوان انجام‌شده درباره آن، از جذابیت بیش‌تری برای رجوع برخوردار بوده است.

به اعتبار آنچه که تاکنون آمد، محقق معتقد است با همه کارهایی که انجام‌شده، انتخاب هفت اثر از طرف صاحب‌نظران نمی‌تواند نماینده معماری این دوره باشد. چراکه نظری اجمالی به همه آثار حاکی از آن است که تعداد آثاری که در طرح آن‌ها توجه به معماری گذشته ایرانی مشهود است، نسبت به جریان‌های دیگر زیاد نیست. لیکن پس از بررسی ۷ مصداق برگزیده روشن شد که اغلب (پنج مصداق) از جمله آثاری هستند که

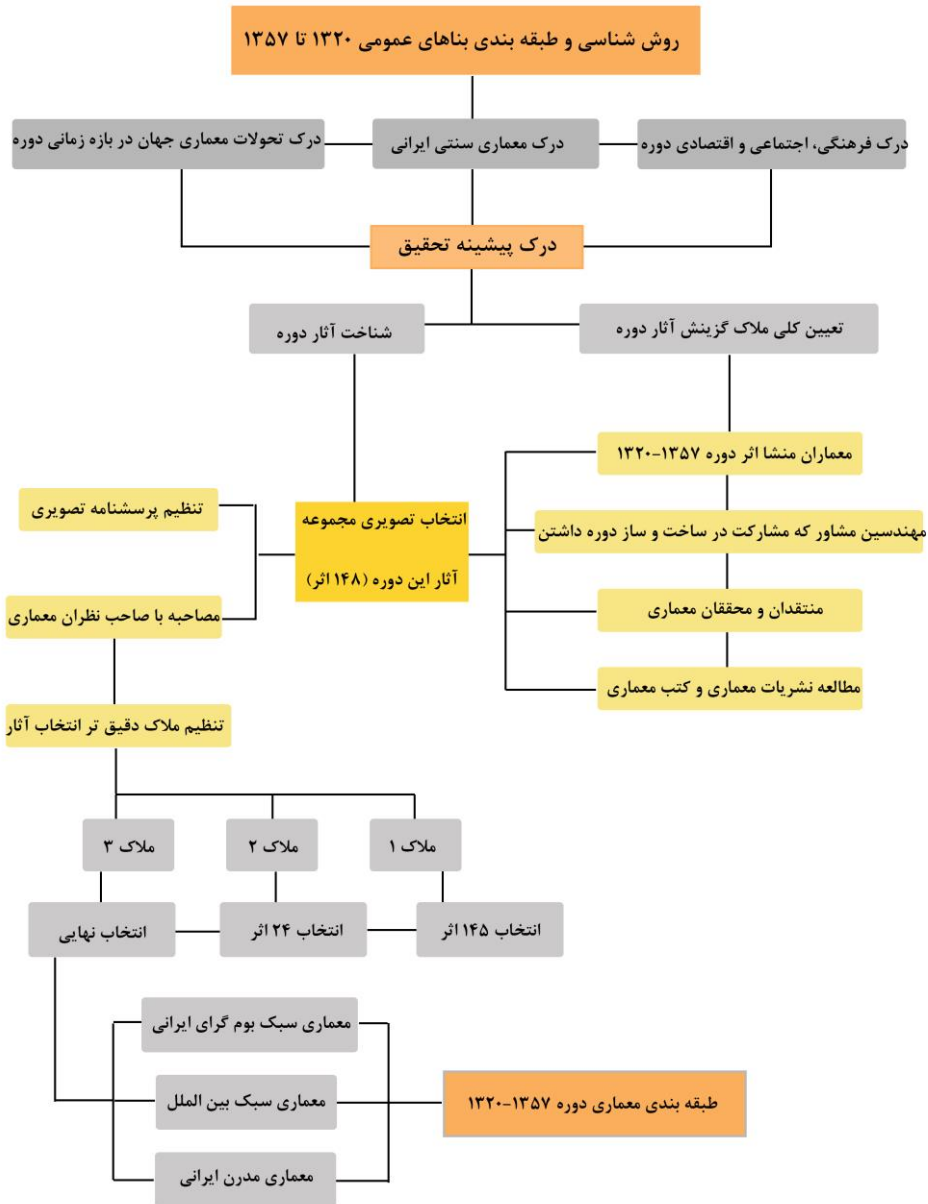

- آیت الهی، حبیب الله. ۱۳۸۴. مصاحبه با نشریه همشهری آنلاین.
<https://www.hamshahrionline.ir/news/138226/%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%AD%D8%A8%DB%8C%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%A2%DB%8C%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87%DB%8C-%DB%B1%DB%B3%DB%B1%DB%B3>
- اعتصام، ایرج. ۱۳۷۴. کنگره تاریخ معماری و شهرسازی، جلد سوم. تهران: نشر میراث فرهنگی و گردشگری.
- اعتصام، ایرج. ۱۳۸۸. معماری معاصر ایران، ۷۵ سال تجربه در ساختمان های عمومی. تهران: وزارت توسعه و مسکن.
- بانی مسعود، امیر. ۱۳۸۸. معماری معاصر ایران، ویرایش اول. تهران: نشر هنر معماری.
- بمانیان، محمدرضا و غلامی رستم، نسیم و پناه جنت، رحیم. ۱۳۸۹. عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی، دوفصلنامه مطالعات هنراسلامی، ۷ (۱۳)، ۶۸-۵۵.
<https://www.sid.ir/paper/136845/fa>
- ثبات ثانی، ناصر. ۱۳۹۶. بازشناسی معماری دوره ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه. ش در بناهای عمومی. ارومیه: انتشارات دانشگاه ارومیه.
- حبیبی، سید محسن. ۱۳۵۷. شرح جریان های فکری معماری و شهرسازی در ایران معاصر. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
- رجبی، پرویز. ۱۳۵۵. معماری معاصر ایران در عصر پهلوی. تهران: دانشگاه ملی.
- معرفت، مینا. ۱۳۷۵. رهبرانی که تهران مدرن را شکل دادند، در تهران پایتخت ۲۰۰ ساله. تهران: شهرداری تهران، دفتر مشاور فنی و عمرانی.
- مختاری طالقانی، اسکندر. ۱۳۹۰. میراث معماری مدرن در ایران. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
- مهدوی نژاد، محمدجواد و منصوری مجومرد، پریناز. ۱۳۹۴. ورود جریان های نوگرا به معماری معاصر ایران. فصلنامه مطالعات شهر ایران اسلامی، ۶ (۲۱): ۱۹-۳۰.
<https://www.sid.ir/paper/502038/fa>
- ناری قمی، مسعود. ۱۳۹۴. نقدی بر پژوهش های تفسیری تاریخی درخصوص معماری معاصر ایران، نمونه موردی: معماری دوره پهلوی اول، مطالعات معماری ایران، ۴ (۷): ۹۳-۱۱۰.
https://jias.kashanu.ac.ir/article_111743.html

۱۳- چکیده تصویری

روش‌شناسی تحلیل و طبقه‌بندی بناهای عمومی معماری معاصر ایران از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷

دوفصلنامه اندیشه معماری، نشریه علمی، سال هفتم، شماره سیزدهم
بهار و تابستان ۱۴۰۲

